

years of the narrator, but with the beginning of the subject's trip. The presentation of the material is quite arbitrary, it always ends with the narrator's return home impressed by what he saw during the travels. It is shown that the writer-traveller uses his travel notes, because the central principle of the travelogue is a collection of interesting information while staying in a foreign country. Typology and elements of the travelogue are determined, including its national character by using someone else's narrative in comparative field, as well as other's national space perceived by the inner world of the narrator. In travelogue is always presented the author's «I» because it presents biographical panorama. It is revealed that in the components of the literary travelogue there is always the quest that adds intrigue, adventure fragments, where the author is a key player in the transfer of personal observations of the story to the readers, interaction with the landscape, and also that the part of the travelogue is the rate of details and accuracy of information transfer to the recipients.

Key words: *author, memoirist, travelogue, non-fictional literature, time, space, existence.*

Дата надходження статті: «15» березня 2017 р.

Дата прийняття до друку: «07» квітня 2017 р.

УДК 821.161.2-6 Смотрич

ВІТАЛІЙ МАЦЬКО,

доктор філологічних наук, професор;

ІННА НІКІТОВА,

кандидат філологічних наук

(м. Хмельницький)

«У невеличкому томикові Смотрича вміщається великий світ!»

У статті вперше систематизуються та аналізуються раніше не оприлюднені листи до О. Смотрича (Флоринського), на основі яких частково прочитуються етапи біографічного шляху письменника, зокрема літературна та освітня діяльність, ідейні та художні погляди, процес реконструкції творчих задумів, засоби та прийоми поетики епістолярної автобіографії. Досліджено історичні виміри та літературну генезу письменницького епістолярію. Доведено, що відповідно до теоретико-методологічних засад його вивчення береться до уваги теоретична модель функціонально-семантичної організації письменницького епістолярію, що вбирає в себе основні типологічні ознаки.

Ключові слова: дискурс, жанр, письменницький епістолярій, внутрішня еміграція, авторське "Я".

Риторично-емотивний заголовок взято з листа Олекси Ізарського (Мальченка), який саме так, лапідарно, але влучно, характеризує творчі напрацювання Олександра Смотрича (1922–2011), науковий інтерес до якого нині зростає. І то не спроста, адже О. Смотрич (Флоринський) був чи не єдиним новелістом в українській літературі 40-50-х років ХХ століття, хто продовжив кращі традиції творення «малої» прози після того, як в сталінських таборах були фізично знищені Г. Косинка, В. Підмогильний, М. Ірчан. Працювала в ділянці новелістики й Марія Галич, але після війни жоден її прозовий твір не потрапив у друк з ідеологічних міркувань: на творчість письменниці накладено негласне табу. По війні новелістичним жанром захопився О. Гончар («Модри Камень», «Весна за Моравою», «Глонка», «Гори співають»). Новели створені під свіжим враженням від фронткових спогадів, Гончареві літературні персонажі, зважаючи на домінуючий соцреалізм, не могли «співіснувати» поза радянською дійсністю чи відірватись від марксистсько-ленінської світоглядної будови. Інакше проза пішла б під ніж.

Добре розумів складність літпроцесу в підсоветській Україні Олександр Смотрич, який в роки Другої світової війни гартував своє перо в часописах «Українське слово» (Київ), «Подільнин» (Кам'янець-Подільський), «Голос» (Берлін) поруч з О. Телігою, І. Ірлявським, Б. Якубським, М. Лазорським, О. Ізарським, Б. Кравцівим. Зустрічався й розмовляв на мистецькі теми з Д. Ревуцьким, С. Тобілевич, Д. Гуменною. Не дивно, що першим опублікованим твором О. Смотрича якраз був не вірш (зазвичай з поезії починають творчий шлях письменники), а проза – новелета «Відчай», яку Ю. Шерех назвав «мініатюркою» (лист від 31.12.1946). Новелету надруковано 1947 року в газеті «Час», тоді ж у першому числі за 1947-й «Літературний зошит» (додаток до газети «Українські вісті») оприлюднює новелу «Гість». Твори автор підписав псевдонімом О. Кам'янець, що його одразу ж змінив на Смотрича (назва річки, що протікає через м. Кам'янець-Подільський) і, як сам свідчив, «Смотричем залишився на віки вічні» [1, с. 7].

Працюючи під керівництвом маститих письменників і журналістів, маючи за плечима середню музичну освіту, О. Смотрич в роки війни спершу гартував своє перо як критик. Долучившись до літературно-мистецького життя, закріпив за собою реноме прискіпливого дослідника життя і творчості українських культурних діячів. Його перу належать праці «Шевченко і Лисенко» («Українське слово», 1941, 5.XI);

«Шевченко-маляр», (1944, 6.XII), «Ілюстратор «Кобзаря» Іван Їжакевич» (1944, 26.XI), «Шевченко і Репін» (1945, 7.03; усі – «Голос»), «Репін і Україна» («Подільнин», 1944, 2.03; 5.03), «Творчий шлях Миколи Лисенка» («Нове українське слово», 1942, 22.03). В українській газеті «Голос» надруковано низку й інших досліджень, зокрема «Григорій Світлицький», «Іван Труш», «Микола Бурачек», «Український баталіст» (про М. Самокиша), «Ім'я його незабутнє» (розкрито творчий шлях композитора О. Кошиця), «Кирило Григорович Стеценко», «Василь Касіян», «Софійські мозаїки», «Микола Леонтович». Критичні, дослідницькі матеріали автор підписував власним прізвищем: О. Флоринський. Зупинились детально на початковій творчості письменника тому, що після масових сталінських репресій, переслідувань інтелігенції його праці були на часі. Редактор часопису «Голос» Б. Кравців заохочував молодого кореспондента: «Дуже прошу співпрацювати з нами й надалі». Кравців не лише заохочував до співпраці, а створив йому протекцію, бо, як свідчить лист В. Приходька, 1944 р. О. Смотрич працює тут завідувачем літературно-мистецького відділу.

Пропоновані до друку листи охоплюють чималий відрізок часу: перший лист від М. Мухина із Праги, позначений 2 вересня 1942-го і завершується епістолярний заочний колокруг-діалог 16 серпня 2004-го (лист від Б. Бойчука), отже, 62 роки. Епістолярний хронотоп постає суб'єктивним віддзеркаленням історичних епох, подій, культурної ситуації, своєрідним полем-простором архітектоніки духовної атмосфери. Останні, опрідечені в літературних творах письменника, викликають певний інтерес у читача, діалогу з автором. Переконаємось, що культурний простір епістолярію охоплює широке коло авторів-адресантів, які мешкали по обидва боки океану, переважно на двох континентах: Європа – Америка.

Оскільки О. Смотрич не вів щоденника як, скажімо, О. Ізарський чи Д. Гуменна, не залишив спогадів, як Г. Костюк чи Ю. Шевельов, тому письменницький епістолярій залишається важливим першоджерелом, що доповнює і значно розширює біографічну канву письменника. Смотрич наче втікав від розхитаного і незатишного світу, екстраполював, занурювався у свій внутрішній світ. З одного боку хотів бачити свої твори друкованими, до чого його схилив Ю. Шевельов, а з другого – унікав зустрічі з творчим світом. Його закликали стати членом «Слова», і навіть Г. Костюк вважав його таким, проте О. Смотрич висловив категоричну незгоду у письмовій заяві. Голова еміграційного літоб'єднання дивувався з такої поведінки: «Буття» – одержав. Радію з Вашого справжнього успіху і сердечно вітаю ...Прикро

мені тільки, що Ви відмовились від фірми «Слова». Не було жодних підстав і не зрозуміло мені це. Як незрозуміла і Ваша заява «що я не є членом Об'єднання». Ми Вас весь час вважали членом. Але, звичайно це Ваша справа належати чи не належати». Смотрич не рекламував свої твори. Навіть студенти-українці Торонтського університету, які брали в нього уроки, не знали про літературний хист свого учителя. Про таке дізнаємось із листа (15.09.1972) літературознавця Лариси Онишкевич, яка ніяк не могла дешиврувати псевдонім письменника, а коли дізналась, то повідомила адресата, бо «довгий час не знала – що Смотрич вчив мене грі на фортепіані! Довідалась вже пізніше – і просила в Тані Ткачик, щоб купила мені Вашу збірку оповідань...». У 1991 р. Україна стала незалежною державою, Б. Бойчук – палкий прихильник і пропагандист Смотричевої творчості – 22 червня 1992 р. від імені Ю. Мушкетика звертався до адресата: «Голова Спілки письменників України Мушкетик передав Вам запрошення вступити до СПУ. Якщо Ви згодні вступити, то напишіть прохання до СПУ, щоб прийняли Вас в члени, дослівно два рядка, і пошліть мені. А я передам до секретаряту Спілки». Але, як бачимо, семидесятирічний О. Смотрич відхилив і цю пропозицію. Творив поза спілками високохудожню модерну прозу і поезію, не зв'язував себе ніякими обов'язками, витав, як птах, у вільному польоті.

Письменницький епістолярій (наприклад, листи Шевельова до Смотрича) заторкує не лише творчі імпульси, дидактично-філологічні настанови досвідченого літературознавця молодшому колезі, а й глибоко розкриває літературно-мистецьке життя післявоєнної еміграції, особливо для дослідників мурівського періоду, гадаємо, викличуть інтерес листи від 17 вересня і 31 грудня 1946 р. («Про Ваш вступ до МУРу. Я був би дуже радий і можу бути Вашим хрещеним батьком») та 9 серпня і 29 жовтня 1948 р. Якщо у перших двох – йдеться про заохочення О. Смотрича стати кандидатом у члени МУРу, то в наступних автор листа висловлює жаль і подив з приводу того, що молодий письменник несподівано покинув ряди літературно-мистецької організації. Саме з листа Ю. Шереха від 8 серпня 1948 р. дізнаємось про вихід О. Смотрича з МУРу, про такий факт ні сам адресант, ні інші дослідники ніколи не згадували. «Буду одвертим, – скрушно зізнається Ю. Шерех. – Не зовсім розумію Вашу поведінку останнім часом. Здається я нічим Вас не образив і завжди бажав Вам тільки доброго. Тому мене трошки здивував цей вихід з МУРу без пояснення причин (я і досі цього не розумію)».

Внутрішню еміграцію талановитого письменника розуміла лише дружина, професор славістики Торонтського університету Олена

Флорук (1923–1974), яка, перехопивши ініціативу в свої руки, відіслала рукопис книжки свого чоловіка до Мюнхена І. Кошелівцеві. На жаль, і тут повне фіаско, бо, виявляється, від адресата «нічого не залежить». Езотеричний світ письменника слід розглядати не лише як втечу від обіцяльників, від лукавих, а передовсім, як боязнь втратити свободу і... здобути при житті незаслуженої слави. Скромність, інтелігентність, ненастирливість відрізняли його «Я» від «Іншого», його «Я» губилося в соціумі. Смотрич, подібно до Сквороди, тікав від світу, і тоді світ сам шукав-ловив Смотрича. Така філософська концепція автора, здавалось, виглядає осібно в загальнолюдській системі концептів, проте «інтелігентна» осібність увиразнює побут індивідуума в соціумі, як і, утім, індивідуально-авторський стиль художнього моделювання світу і людини в ньому. Самобутній талант письменника трансформується в мистецькому творі засобами художнього слова, а сам текст віддзеркалює систему концептів неповторної творчої особистості.

Так, син відомого письменника, літературознавець Юрій Стефаник напрошувався на зустріч, бо «дуже хотів би познайомитися з Вами особисто». Але, як свідчить епістолярій, така зустріч не відбулась. Врешті решт, вийшовши на пенсію, письменник вирішив виїхати за сотню кілометрів від Торонто (про таке мріяв щойно приїхав до Канади): з початком 90-х років придбав хату на хуторі під лісом, бо любив природу, щодня нею милувався. Як і В. Винниченко, Смотрич порався біля землі, вирощував городину, ходив у ліс, збирав гриби, а коли душу огортала втома, тоді сідав за піаніно чи за письмовий стіл. Природа лікує людську душу: імпресіоністичний настрій, втечу від суєти, гамору, часом людської озлобленості компенсував замилюванням прекрасними краєвидами, що лягали на полотно, оживали в аплікаціях. Смотрич синтезував тріаду творчих імпульсів: майстра художнього слова, музиканта, художника. Стан душі побратима по перу можна пояснити афоризмом І. Кошелівця, який сказав: «Смотрич подібний до ... Смотрича». Означений вислів вказує на непересічний, самобутній талант письменника, увиразнює центральну характеристику його творчої лабораторії.

То правда, що жанр листів називають архаїчним. Початок нового тисячоліття вніс певні корективи й у взаємини, спілкування, комунікативні процеси: технічні, електронні засоби підмінили рукописний текст. Електронний лист мусимо роздруковувати, а телефонну розмову, бесіду через скайп – записувати на диктофон й занотовувати у вигляді інтерв'ю чи статті. На жаль, такі реалії сьогодення. Проте письменницький епістолярій все ж таки переважає над технічними засобами, бо він (лист) є естетичною місією, документом

епохи, благодатним ґрунтом оприявлення національної культури, свідченням світоглядно-естетичних пошуків літераторів, діячів науки. Чітко зафіксовані на папері думки автора іншими вже ніколи не будуть, навіть якщо оновляться з-під пера інтерпретатора, дослідника творчого процесу, художньої спадщини письменника. Тому годі уявити національний культурний простір, філологічну науку без історичного документа, яким є лист – свідок певного часу – неоціненний шар вітчизняної культури.

Смотрич залишається однією з найяскравіших, талановитих постатей української літератури другої половини ХХ-поч. ХХІ ст., майстром «малої» прози. Листи переконують, що його хист визнавали і традиціоналісти, і модерністи, кожен з яких прагнув бачити майстра слова у своєму творчому співтоваристві, лише не всі розуміли його екзистенцію буття, езотеричний світ, не кожен міг вчасно підставити плече. Отож доводилось письменнику на певний час внутрішньо емігрувати, відхиливши запросини до членства в тому чи іншому творчому угрупованні, як і членство в будь-якій партії. Його «тихий бунт», протест, концепт боротьби виливався у модерній прозі, самотній поезії: творив нову Україну засобами високого художнього слова. Він любив Україну синівською любов'ю і тішився, коли її незалежність була підтверджена на всенародному референдумі. Тоді ж задумався над текстом гімну (і тут простежується літературно-критична рецепція руху опору письменника), невдовзі, переінтерпретувавши першу строфу гімну України, поклав слова на музику. Відтак контроверсійний характер Смотрича, його образ постає в літературно-критичній, епістолярній спадщині, як і його багаторічна педагогічна праця в Торонтському університеті, що чекає на свого скрупульозного дослідника.

Перші твори О. Смотрича привернули увагу В. Винниченка, Г. Костюка, Ю. Шевельова (Шереха), Ю. Лавріненка, І. Кошелівця, О. Ізарського. Про це йдеться у листах, які друкуємо нижче. Епістолярій підсвічує ідіостиль, тематику творів, образ автора, хронологічно супроводжує уважного дослідника від початку творчого шляху О. Смотрича аж до його завершення. Найпершим, хто звернув увагу на самотній талант, був, безперечно, Ю. Шевельов, який виявився найактивнішим адресантом, листувався зі Смотричем навіть тоді, коли досяг поважного віку. Ю. Лавріненко також стежив за творчим зростанням молодшого колеги. Оскільки Л. Тарнашинська опублікувала переважну більшість листів обидвох Юріїв [2], як і оприлюднено три листи В. Винниченка (один лист О. Смотрича до

Винниченка) [1, с.357-362] та листи В. Чапленка [1, с.364-371], тому подаємо ті, які ще ніде не друкувались.

Останнім Смотричевим адресантом був один із авторів цієї передмови, діалог на відстанні тривав безперервно майже до останніх днів самотнього еміграційного автора. Наше листування надруковано в журналі «Слово і час» [3]. Нині ж для повнішого осягу життєвого і творчого шляху О. Смотрича публікуємо листи до нього відомих і маловідомих адресантів.

Список використаних джерел і літератури:

1. Смотрич О. Подорож у країну ночі [за ред. Віталія Мацька] : оповідання, новели, відгуки, листи / Олександр Смотрич. – Хмельницький : Просвіта, 2010. – 388 с.
2. Тарнашинська Л.»Незагублений» Олександр Смотрич /Людмила Тарнашинська // Слово і час. –2015. –№ 7. – С.97-117.
3. Невідомий Олександр Смотрич (Флоринський): листування з Віталієм Мацьком // Слово і час. – 2012. – № 5. – С. 94-107.

References

1. Smotrych O. Podorozh u krayinu nochi [za red. Vitaliya Mats'ka] : opovidannya, novely, vidhuky, lysty / Oleksander Smotrych. – Khmel'nyts'kyu : Prosvita, 2010. – 388 s.
2. Tarnashyns'ka L.»Nezahublenyy» Oleksandr Smotrych /Lyudmyla Tarnashyns'ka // Slovo i chas. –2015. –№7. – S.97-117.
3. Nevidomyu Oleksander Smotrych (Floryns'kyu): lystuvannya z Vitaliyem Mats'kom // Slovo i chas. – 2012. – №5. – S. 94-107.

ЛИСТИ ДО ОЛЕКСАНДРА СМОТРИЧА

Від Михайла Мухина

Прага, 2.IX.42

Вельмишановний пане,

Ваша стаття «Українські композитори» одержана й з певними змінами та скороченнями вона правдоподібно піде в найближчих числах тижневика. Тяжче буде з надісланням Вам вже надрукованої статті.

Ви запитуете в листі, який саме матеріял нас цікавить. Отже [,] в сфері музичній нам можуть бути цікаві статті, так би мовити, типу статтів невіджалуваного Дмитра Миколаєвича Ревуцького [4] , якого я, на жаль [,] дуже добре знав і в нього вчився. Кажу «на жаль», бо тим прикріша мені втрата цієї незвичайної і всебічно обдарованої людини. Популярні статті в наших умовах вже не можуть особливо братися під увагу. Тим більше, що тут [,] у Празі [,] є таки досить визначні музикознавці, як Дм. Антонович [5], Штешко [6], які хоч і не є з нами в контакті, але при нагоді завжди можуть, як то кажуть [,] «скритикувати».

Може вам цікаво було б мати останню працю Ф. Штешка «Березовський і Моцарт. З історії української музики XVIII стол.», де автор переповідає, на

жаль, дуже поширену легенду-анекдот, вигадану Нестором Кукольником [7] аж в першій половині XIX ст. про те, ніби обидва ці композитори брали участь в один і той самий час іспити у проф. Мартіні в Болонії. Як тільки вийдуть відбитки з останнього тому «Наукового збірника» Укр. університету в Празі ми постараємося вислати Вам цю брошуру. До речі, може б Вам придалася адреса й самого університету (Прага II, Ве Смичках 29, II)?

Зазначимо при цій нагоді, що ми свого часу, ще в січні місяці з приємністю передрукували Вашу статтю про Леонтовича, так само, як пізніше, вже в місячнику, перебрали дві статті Дм. Ревуцького про Лисенка. Але на загал [,] беручи дуже багато місця присвячувати музичним статтям тепер ми ще не в стані, хоч не відмовляємося час до часу містити такі статті.

Ще раз дякуємо за надіслання статті «Українські композитори».

Слава Україні!

М.Мухин [8].

П.С. Поштова адреса наша:

«Наступ» [9], Прага XIV, 65, Постфах 3

Від Богдана Кравціва

Берлін, 21 січня 1943

Високошановний Пан Олександр Флоринський

в Кам'янці-Подільському

Високошановний пане!

Щиро дякуємо Вам за Ваше ласкаве співробітництво в «Голосі». Водночас із цим листом надсилаємо по 2 примірники бажаних номерів часопису із Вашими статтями. Гонорар перекажемо трохи згодом, як будуть у нас налаштовані можливості надсилання грошей в Україну.

Просимо дуже співпрацювати й надалі. Очікуємо обіцяних статей. з Різдом Христовим і Новим Роком прийміть побажання щастя, добра й успіхів у праці.

З українським привітом Богдан Кравців [10].

Доручив адміністрації висилати Вам постійно «Голос» з 1 ч. за 1943 р по 2 прим. як співробітників.

Від Григорія Світлицького

Минають дні, минають ночі,

Минає літо, шелестить

Пожовкле листя, гаснуть очі,

Заснули думи... [11]

Що це, скажете Ви [,] дорогий і шановний пане Олесю [,] за пісня, на дворі весна [,] а він про осінь базікає. А і всправді [,] на дворі весна. Яскраво сяє сонце, дерева вкриваються квітками. Співають пташки, чого ж кращого? А того [,] що нема спокою [,] а навіть і здоров'я. То хворів стрептококовою ангіною, з якою пролежав шість тижнів (так в тексті. – *I. Н.*) в постелі, а тепер грип, правда [,] уже пройшов, но на повітря ще не вихожу. Спасибі Вам [,] дорогий [,] за Вашу думку про мене. Одержав від пані Єзерницької передану Вами газету «Голос» [,] в якій Ви вмістили свою статтю про мене. Чудово. Читав її з

хвилюванням. Дуже вдячний Вам за неї [,] а більш за те, що не забуваєте [,] із почуттям відноситесь до моєї творчості. Повідомила мене пані Єзерницька, що портрет Ваш уже під шклом [,] і Ви його одержали не пошкодженим. Жалкую [,] що не вдалося його закінчити. Того, що треба було зробити [,] я не зробив і тому незадоволений.

Працюю зараз багато, но все для продажу, треба якось існувати, а мистецтво [,] як також не приходить казати [,] написав кілька речей до виставки [,] яка скоро буде існувати. Мої мотиви [:] «З осінніх пісень», «Вечірні мелодії», «Присмерки». Художники працюють во всю [,] вчора я узнав [,] що на цю виставку надіслали вже понад 800 речей. І все це халтура, нічого спільного не має з мистецтвом. На цю виставку треба дивитись як на дешевий базар. А саме головне те, що журі робить оцінку Ваших творів.

За останній час художники зовсім перестануть бути художниками.. Скрутне становище життя робить з них ремісників. Школи нема, вчитись немає у кого [,] і жаль [,] талановита молодь займається не тим чим треба. Не знаю [,] де вони ще беруть фарби.

У мене всі фарби [,] які потрібні для [«Місячних ночей»] витратились і [,] на жаль [,] я не можу нічим їх тепер замінити. Швидко прийдесться [,] мабуть [,] перейти на вугілля і крейду. Взагалі [,] погано. Не мріялось [,] що в останні роки прийдесться так жити.

Передайте мої найкращі бажання Вашій дружині [,] на жаль [,] вона не в Києві [,] де я її змалював би.

З сердечною пошаною Г. Світлицький [12].

Моя половина надсилає Вам обом бажання [,] всього кращого.

2/V-1943.

Від Юрія Шевельова

№1

Мюнхен, 17.9.1946

Високоповажний пане Олександрє!

Знову затримав відповідь Вам. Але за цей час я не забув про Вас і про ваші новелки. Перебуваючи в Штутгарті, я говорив про них на редакційній нараді альманахів МУРу. Вирішили ми, що «Етюд», «Той день» і «На межі» можна прийняти до друку в альманасі, але для другого числа, бо перше вже сформоване. А тут я мушу попередити Вас, що при теперішній друкарській техніці це може означати може аж пів року чекання. Тому тепер даю Вам на вирішення: чи Ви хочете так довго чекати. Бо в газетах видрукувати їх можна було б далеко швидше. Отже, ще раз напишіть: чи волієте так довго чекати, чи даєте дозвіл друкувати в газетах. Далі: чи маєте Ви бажання, щоб було надруковано й у якій-небудь газеті ваше «Світло»?

З другої серії Ваших новель мені найбільше подобалася новелька «Відчай». І щодо неї я маю спеціальну просьбу до Вас. Я маю намір цими днями написати для «Часу» [13] невеличку статтю про українсько-російські стосунки. Ваша мініятюрка була б надзвичайно добрим панданом до цієї статті. Тому мені дуже хотілося б, щоб Ви дали згоду вмістити її в тому ж числі «Часу». Бо ця мініятюрка – блискучий акт обвинувачення реакційним російським колам.

Дві інші мініатюрки з другої серії мені подобаються далеко менше. У «Вихрестці» сюжет надто напружений. Хоч у житті така подвійна трагедія жидівки-вихрестки цілком можлива, але в мистецтві її дуже тяжко подати виправдано. Хоч Ви підійшли до змалювання ситуації загалом тактовно (за винятком може сцени продажу ікони німцем – вона надто простолінійно-агітаційна), а все таки загальне враження лишається якоюсь штучною мелодраматичності. Стилiстично хотiв би Вас застерегти вiд надмiрного вживання речень без пiдметiв (Пройшли...впала...залишалася...чула...не прислухалася i т.д.). Звичай цей прийшов до нас вiд Стефанiка й галицьких модернiстiв, якi навчилися його вiд полякiв, де вiн природний (бо польськi форми минулого часу мають особовi закінчення, чого нема в наших), але в нас вiн трохи штучний суттю своєю, а до того, ще трохи пахне декадентщиною. Взагалі вiн належить у нашiй мові до рiзких засобiв, а Ви самі знаєте, що рiзкі засоби вимагають дуже обережного поводження з ними.

Зовсім невдалою мені здається Ваша «Туга». Задум показати враження вiд України на тлі i на контрастi з готичним нiмецьким мiстечком тонкий i вдалий. Але той вибух ненависти до всього нiмецького, яким кiнчається мiніатюрка, здається мені не виправданим, не пiдготованим усiм попереднiм розгортанням твору i непотрiбним по сутi. Чи варт нам тепер плекати настрої ненависти до всього нiмецького й Нiмеччини? Чи не краще було б повчитися дечого в нiмцiв, поки ми перебуваємо в їхнiй країні? Ксенофобія – зворотний бiк почуття меншевартності i ніколи не буває корисна. Поки нiмцi нам загрожували й ставали на карк, такi настрої були здорові й зрозумілі. Чи варт хвицати переможеного? Стилiстично ця мiніатюрка переобтяжена прикметниками, хоч, правда, є епiтети вдали й стилiнi («плодючу живучість важкої землі» – прекрасний образ i звукове iнструментовання). Але є багато мертвого, особливо виразно – перше речення, передостаннiй абзац. I потiм загальне зауваження: дуже боюся, щоб наша проза не розпливалася в лiрицi, така загроза перед нею завжди стоїть, це її, нашiй прози, хронiчна хвороба. Хотiлося б бiльшої мужности – не в агiтацiйності, не в плеканнi рiзного роду залiзобетонности, а в самому стилi, в окреслюваннi життєвих явищ. Не знаю, чи Ви розумієте цю мою думку, мені тяжко висловити її яснiше.

Мені хотiлося б почути Вашу думку про всi ці зауваження. Спасибi за Вашi вiдомостi про себе. Вони скупенькi, але в наш час загальної пiдозри всiх до всiх бiльшого вимагати не доводиться. Хотiлося б мені бiльшче познайомитися з Вами i щоб Ви бiльшче стояли до нашого лiтературного життя. Може б хотiли подати до МУРу? Я, звичайно, не можу передбачити наслiдкiв, але я особисто голосував би за те, щоб Вас прийняли в кандидати МУРу. Якщо надумаете, то прошу передати мені заяву про це на ім'я правлiння МУРу, зразки творiв для зрензування (я мiг би дати з тих рукописiв, що в мене є) i короткий список головних Ваших друкованих речей.

З ширкою пошаною Ю.Шерех

Тiльки закінчив Вам листа, як листоноша приніс нового Вашого з трьома новими новелями. Отже, щоб не зволікати знову з вiдповiддо, коротко про ці новелі. Рішуче не подобається мені «Старий». Це традицiйна народницька «жалісливо-вболівальна» тема, вiдповiдне i оформлення, аж до iнтонацiй:

«Сумно старому батькові на отакому безлюдді, тільки й заговорити до пса, та й той чи довго протягне» – так міг написати який-небудь Модест Левицький [14] без жадних змін. В наш час такі речі видаються цілковитим примітивом. Кілька імпресіоністичних ноток («зорі падали на небі і шлях сріблом голубим обливався» – і навіть з модерністичним (принесеним нашими модерністами з Галичини) сполучником АЖ у значенні «аж доки» або щось подібне, кінцівка – нагадують «Фата Моргана» і не пасують до всього попереднього.

«Гість» – навпаки, Ваша вдача. «Мужицьке» тут осмислене не жалісно, народницькому, а свіжіше, глибше. Звичайно, якщо її надрукувати, то на Вас почнуть собак вішати за ідеалізацію Сходу, але, коли Ви на це готові, то новелька варта друку.

До «Повернення» почасти стосуються мої зауваження до «Вихрестки».

З пошаною й побажаннями добрих успіхів

Ю.Ш.

№2

Мюнхен, 31.12.1946.

Високоповажний Олександрє Івановичу!

І знову я винний. Аж на два Ваші листи відповідаю одним і то з великим запізненням. Безкінечні роз'їзди і інші нікому не потрібні справи. Метушня метушень і вся чеська метушня.

Спасибі за добрі побажання. Дозвольте ж і Вам побажати веселого родинного Різдва і щасливого плідного Нового року. Виконую Ваше бажання і сподіваюся, що цей лист устигне Вам якраз під ялинку.

Але перше, ніж говорити про Ваше оповідання, мені присвячене – за що дякую – хочу поговорити про Ваше письменницьке влаштування.

Звичайно, як письменник Ви нічого не втрачаєте від того, що Ваші речі тихо й мирно складаються у шухляді у Вас і в мене. Навпаки, може навіть виграєте, бо не доводиться Вам почути «суд глушца», який, особливо з незвички, може завдати багато неприємних хвилин. І все-таки пора вже, думаю, просунути Ваші речі читачеві. Це потрібно з трьох причин. Дві з них Ви вказали самі. Ви скаржитесь на безгрошів'я. Звісно, на оповіданнях Ви б не побудували собі палат кам'яних, а все-таки грошей було б трохи більше (до речі, чи прислав Вам гонорар «Час»?). По-друге, Ви пишете про бажання зв'язатися з МУРом – і це зрозуміло, бо всяка людина потребує товариства людей з такими ж інтересами й потребами. Я далі напишу про формальні умови цього, але поки що скажу, що вступ до МУРу був би полегшений Вам, якби люди знали Ваші твори. І нарешті третє: друкований твір завжди видно авторові інакше, ніж написаний і легше тоді бачити, що там не гаразд.

Скажу одверто: надія на наші журнали – погана. Вони будуть, але це триває так довго і родиться так тяжко, що можна всяку надію й терпець утратити. «Хорс» знов застряг. Наш альманах з трудом почне друкуватися позавтра – і то, якщо не знайдеться ще яка-небудь нова перешкода, – а Ваше ж піде тільки в другому. Одне слово, сумний висновок, якого я доходжу не тільки для Вас, а і для себе: практично треба орієнтуватися в наших обставинах на газети. Тим більше, що вони – нашому читачеві фактично тепер заступають і журнали [,] і книжки, – принаймні тому, хто не читає по-німецьки. Далі –

газети – це єдине, що в нас є законного і чий вихід забезпечений. Газети – єдине, що має тверду фінансову базу і може матеріально стати в пригоді.

Дуже добре знаю мінуси цієї справи: одноденність і партійність. Як тільки Ви почнете друкуватися в якійсь газеті, Вас негайно припишуть до однієї партії, і Ви вже ніколи не доведете, що Ви не верблюд. Так сталося зі мною, так станеться, звичайно, і з Вами. Ви навіть у кращому стані, бо на якийсь час захищені псевдонімом.

Сумно мені писати все це, але доводиться. Я продемонстрував Вам плюси й мінуси. Вирішуйте. Я можу Вас посвятити в ті газети, з якими особисто зв'язаний: «Час» «Українські вісті», журнал (?) «Похід»...

Про вислання нам Ваших збірників я ще раз нагадував. Чи одержали? Статтю з питань сучасної музики все-таки, як буде час, напишіть. Я такого одчаю дійшов, що ніхто в нас не пише про нову музику, що, почувши в Штутгарті Гіндемітового «Матіса, маляра», [15] сам написав про виставу, будиши абсолютним невігласом у музиці, – правда, тільки газетну замітку.

Про Ваш вступ до МВРУ. Я був би дуже радий і можу бути Вашим хрещеним батьком. Але за нашим звичаєм процедура така: треба подати на Кваліфікаційну комісію зразки своєї творчості, комісія призначає двох рецензентів, а потім на підставі їх рецензій приймає рішення. Отже, моя роль могла б полягати в тому, щоб дати добру характеристику на комісії і постаратися призначити не злопихательних рецензентів. Одначе, можливо, що через те, що Ви фактично зовсім не друкувалися (я маю на увазі Кам'янця), то Вас приймуть спершу не членом, а кандидатом. Проте, в цьому великого лиха не буде. Отже, якщо надумаете, пришліть мені заяву, коротку автобіографію (омінаючи в ній усього, що оминати хочете, бо це тільки формальність) і визначте, які твори Ви хочете приєднати до заяви на рецензію.

Наприкінці про Ваші оповідання. Подарунок критикувати не доводиться. Але в даному випадку порушу звичай. Є у Вашій «Варці» по-моєму три негативні риси. По-перше, стара явно народницька, хоч і підновлена військовою тематикою і парєю молодих. Поза тим такі старі помирили вже в Грінченка, Модеста Левицького, а особливо добре – у Стефаніка. Та і в Коцюбинського вже була така стара («Що записано в книгу життя»). Це – недобре. Стара – явно літературного походження. І може тому (по-друге) вона сприймається алегорично: молоді сили рушили на захід, а те, що лишилося на рідних землях, померло. Я особисто теж так схильний думати: не вірю ані в можливість нашого повернення на Україну, ані в відродження України взагалі. Єдине, що може бути, – заснування нової України десь на незалюднених теренах Америки – і звідти за кілька сотень років може ми будемо возвіщати світові нові істини. Але це моя приватна думка, яку я ніколи не наважусь висловити прилюдно, бо вона тоді виконуватиме дефетистичну функцію. Саме таку функцію може мати і Ваше оповідання. І по-третє: проблема «многокрація». Подивіться, як часто Ви вживаєте цього знака. Він стає символом стилю: стилю розхристаного ліризму. Чи це ж добре?

Я міг би говорити про багато щасливо знайдених деталей, але не в цьому суть.

Так само і «Арабески» по-моєму виграли б, якби пишню-квітчастому стилеві записів був би протиставлений не лірично-імпресіоністичний (три крапковий) стиль внутрішнього монологу, а стиль мужній, ляпідарний. Поза тим, закинув би Вам ще наслідування Коцюбинського. І особисто я, учувши всі ті «хорали, симфонії, віолі», готовий тікати за тридев'ять земель. А втім це вже особисті смаки.

Я пишу Вам тільки негативні зауваження, бо вважаю, що Вас уже не треба підхвалювати. Ви можете уникнути всього цього. Це – передусім справа самодисципліни.

Дуже шкода, що не приїдете на Різдво. Отже, лишається мені чекати Вас до Великодня. Але не виключено, що в квітні-травні я проїдуся по Вашій зоні. Але це тільки припущення.

Ще раз добрих свят. Щиро тисну руку

Ваш Ю.Шерех

№3

Мюнхен, 11.2.1947.

Високоповажний Олександрє Івановичу!

Пробачте, що затримав Вам відповідь на Вашого коротенького листа. Багато їздив, а потім лежав хворий. Я надіслав Вам докладнючого листа в перших числах січня, виконуючи Ваше бажання мати його під ялинку. Там я писав і про одержання нових новель і про передбачувану долю старих. Невже Ви того листа не одержали? Це дуже прикро. Проте, напишіть, чи не прийшов він згодом, якщо ні, то я вишлю Вам його копію, яку десь мушу мати і тоді розкопаю. Чи одержали Ви «Літературний зошит», де Подоляк [16] самовільно вмістив Вашого «Гостя»? І гонорар? Від 2. числа цей «ЛІЗ» буде цілковито органом МУРу. Чи згодні Ви, щоб там тоді що-небудь умістили? Дурна історія з грішми за «МУР». Ми досі не сплатили гонорарів. Тому видавець вирішив (сам) спрямувати суми з інд. замовлень просто до мене, щоб я повернув їх на гонорари. Тих грошей набралось 40 марок, а люди думають, що я торгую книжками. Таке дурне! Отже, чекаю листа і новин. Наш з'їзд плянуємо на 15 березня. Може приїдете?

Чекаю листа. З щирим привітом Ю. Шерех.

№4

Мюнхен, 9.8.48.

Дорогий Олександрє Івановичу!

Давно вже збирався написати Вам, але все не було часу, бо після грошової реформи довелося посилено працювати, щоб залатати діри в бюджеті. Сьогодні вже мав писати, коли прийшов ваш трошки дивний лист.

Буду одвертим. Не зовсім розумію Вашу поведінку останнім часом. Здається я нічим Вас не образив і завжди бажав Вам тільки доброго. Тому мене трошки здивував цей вихід з МУРу без пояснення причин (я і досі цього не розумію). Потім сьогоднішній лист, – якби я знав, що Ви дістали змогу видати новелі, то він був би цілком природний, але я більше, ніж сумніваюся, щоб у теперішніх обставинах Ви таку змогу дістали.

Особисто я завжди вважав, що коли в стосунках між порядними людьми, а за таких я дозволяю собі вважати Вас і себе, – є якісь сумніви або непорозуміння, то найкраще сказати про це прямо, а грюкнути дверима можна і після розмови «по душам».

Коли я оглядаюся назад, то мені здається, що єдине, чим я міг Вас образити, це повернення грошей. Але це від мене не залежало. Вони прийшли в понеділок після реформи, і перекази вже не виплачували ні старими грішми, ні новими, а тільки переказували на рахунок. Але я жодного рахунку не мав, а тому не було іншого виходу, як відіслати ті гроші назад. Та і взагалі вони не варті розмови, на мою думку.

Мені дуже прикро, що доводиться заповняти лист цими нецікавими і (по мому) непотрібними речами. Я мав на думці писати про зовсім інше, і так би і сталося, якби Ваш лист прийшов хоч би завтра.

Отже, повертаю Вам рукописи «Перша любов», «Пан Славко», «Перед лицем чину», «Звичайний день», «На третьому кілометрі», «В дорозі» і «Байдужість». У мене лишилася тільки «Спадковість» [17], бо вона має ввійти в шосте число «Арки», а надія на появу цього числа хоч і не велика, але все таки деяка є. Повертаю Вам усі ці речі тільки на Ваше бажання, бо саме тепер я веду переговори з одним підприємцем про видання журналу в Канаді і якщо ці переговори закінчаться успішно, то Ваші речі хоч частково могли б бути там видрукувані. Якщо з цього нічого не вийде, то я шукатиму інших можливостей, і може щось і знайдеться. Але все таки не смію порушити Вашу без обґрунтувань висловлену волю. Якщо матимете бажання, то прошу прислати ці речі мені назад.

Передайте привіт Вашій дружині, – сподіваюся, що хоч вона не сердиться на мене за невідомі гріхи.

З глибокою пошаною і добрими побажаннями Ю.Шерех.

№5

Мюнхен, 29.X.48.

Дорогий Олександрє Івановичу!

Пробачте, що дозволю собі почати з невеличкого критичного зауваження, на яке, можливо, і не мав права. Звичайно, Ви маєте повне право не пояснювати того чи того факту, – скажімо, в даному випадку Вашого мовчання або перед тим Вашого і досі мені не зрозумілого виходу з МУРу. І ніхто не має не тільки юридичного, а й морального права вимагати від Вас протилежного. Тільки мені так здається, що більший теплоті стосунків більше сприяє, коли люди говорять принаймні про те, що даних двох людей безпосередньо і взаємно, сказати б так, обходить. Ще раз вибачте, і більше до цієї теми не повертатимуся.

Я дуже радий, що Ви зрозуміли, чому я не міг надрукувати «Звичайного дня» і «Перед лицем чину» [18]. Одначе я не дивлюся на справу абсолютно безнадійно. Якщо нам вдасться вирватися з німецького гетта і десь здобути матеріальну базу для існування, то ми й не такі речі зможемо друкувати. А тут я і так дозволяю собі більше від інших і мимоволі виконую роллю такого собі анфана терібля еміграції, але після цих оповідань збойкотували б і Вас [,] і мене. Тому краще, щоб вони трошки полежали.

«Арешт» і «На окопах» цікаві. Не знаю, чи свідомо вони написані прямо протилежною метою: перше – «рубаною» фразою з переходом у кінцівці на побутово-оповідну інтонацію, а друге «побутово-оповідною» інтонацією з переходом у кінцівці на рубану фразу. Друге вийшло, по-моєму, у Вас краще: Ви вже маєте досвід з побутової інтонації. Я тільки не давав би «бестії» на адресу місяця і фабульно не ясно, чому все таки Вадим, що мав переховуватися, потрапив на фронт та ще й під Харковом, а в такому стислому оповіданні, на мою думку, не повинно бути жадних умовностей у розвитку сюжету.

«Арешт» мені здається менше викінченим. Якщо Ви даєте уривчасту фразу і паралелістичні повтори, то мене дратують «водяні» в такому стилі регулярні прислівники: беззвучно ворухається, міцно притисла... Якщо Ви поставили ставку на дієслово, то вже будьте йому вірні до кінця. Краще дайте нове речення, щоб з нього було видно оте «беззвучно», оте «міцно», а не давайте елементів іншого стилю. По-друге, перехід у кінцівці до «оповідної» інтонації з отим початковим «А», з отим «само собою» після суворої манери початку звучить трохи по-блюзнірськи, ніби після трагічного героя раптом слово дали кумасі...

Це, звісно, мої суб'єктивні враження.

У мене нічого нового. В зв'язку з тим, що на мене вже надто багато собак вішають, з одного боку, з тим, що тепер трошки більше платитиме (нібито) наш університет, думаю максимально скоротити свою газетну працю і може взятися за бодай елементарну наукову роботу.

Вашій дружині спасибі за вітання і вітання від мене.

З глибокою пошанною Ю. Шерех

№6

4.1.49

Дорогий Олександрі Івановичу!

Мої Вашій дружині і Вам найкращі святкові й новорічні бажання!

Книжечку одержав, дуже дякую.

Але ж Ви таки видавець! Начувайтесь, щоб я не став у Вас проситися зі своїми «творами».

Щиро Ваш Ю. Шерех.

№7

Люнд, 14.06.1950

Дорогий Олександрі Івановичу,

Ваші нові оповідання я прочитав не відриваючися. Вони дуже цікаві і рівні, а це [,] останнє [,] дуже багато важить.

Але спершу поясню затримку цього листа і те, що я тільки тепер зміг прочитати їх. Спершу мав возню з мешканням (зверніть увагу на нову адресу), а потім треба було терміново докінчити замовлену статтю для шведів.

Отже, оповідання рівні, випадає тільки «Вечір». Це оповідання мені не подобається. Сама тема – смерть через дитину [,] здається мені [,] затасканою, а потім [,] це єдине, де ще є від того андреевського «лякання» читача, яке я вже колись лявав у Вас. В самій техніці «діалогу» вечора я вбачаю багато зайвого тупцання.

Але в інших діалог на пружинах, логіка діалогу схоплена блискуче, і то в обох виявах – лаконічно-недомовному [,] в одних оповіданнях,

просторікуватому [-] в інших. Прекрасно, що оповідання без філософії і без ідеології, саме тому вони ідеологічні і промовляють. Тільки останні двоє скидаються на програмові, але тоді це ідеологія «Цілуй її, бо молодість не буде» (переклад вірша О. Олеса «Чари ночі». – В.М.), – я думаю, що такої філософії краще було б уникнути, не знаю, як це зробити. Дуже добре, як на мене, те, що оповідання без характерів. Себто, зрозумійте мене правильно, характери скрізь вимальовуються, але вони вимальовуються, так би мовити, мимоволі, бо без них не обходиться, але автор зовсім не накидає їх і не хвалиться, що, от, мовляв, уміє написати характер. З цього погляду випадає зі стилю «Парю», де надто пахне характе, та це й чи не є з «Чудесного сплава» Кірсона. Це недобре.

Мені здається, що з цих вихідних позицій Вам можна стартувати тепер у повість або драму, – не знаю, у що саме. Вас підстерігають небезпеки: Андреево-Винниченки майже вже втратили небезпечність, а все таки це іноді слід оглянутися і в цей бік. Зате Костецький-Гемінгвей вимагають активного відстохвання.

Пара зауваг до мови. Персонажі непотрібно погалічанили свою мову: зарано, запізно, що і не правда в кінці питань (нормально: а і правда, також на початку фрази (гал. з німецького авх). Вони ж не емігранти. Натомість у автора деякі зайві тут русизми: це ж уже не Сволочовка, тут мова має бути нейтральна. Бережіться нового виду манерності: повторювання тих самих реплік, напр., на стор. 25, чисто літературних конструкцій (Ще мить, і ...).

Ну, оце і все тим часом. Я дуже радий, що Ви живі. Багато вже вмерло.

Оповідання їдуть земноводною поштою слідом за цим листом.

З Вашою оцінкою еміграції і літератури я не згодний. Що еміграція свинство, це Ви маєте рацію. Що вона, якщо повернеться додому, буде чужою і незрозумілою, це теж так. Але вона нічого не може створити, то це, звичайно, не так. Большевики свої програми творили на еміграції, як і Масарік [,] і Пілсудський. Найкращі твори польської літератури творилися на еміграції. Ні, я думаю, що ще можна жити і творити, хоч я не сподіваюся колись бути дома.

І з літературою. Видавати книжки треба. По-перше, література в наш час все таки тільки те, що пройшло друкарню. Добре це чи погано, але це так. По-друге, мало що може бути з Вами і з Вашою машинкою. 1000 примірників [-] це все таки не три. Отже...

З того, що Ви пишете про оригінал і переклад Ваших оповідань, робіть і висновки: якщо буде друкований переклад, то хай там буде зазначено, що це переклад. Тоді це навіть добре – для всіх.

Ви ще хочете про себе, себто мене, – але місцю кінець, відкладімо до наступного разу. Вітання Вашій дружині, добрі бажання.

Ваш Ю. Шерех.

Від Григорія Костюка

*На фірмовому бланкові Об'єднання українських письменників в еміграції
«Слово»*

18 березня 1973

В/п Пан Олександр Смотрич у Торонто

Вельмишановний Олександр Івановичу!

«Буття» – одержав [19]. Радію з Вашого справжнього успіху і сердечно вітаю. Збірка вартісна під кожним оглядом. Сподіваюся, що це нова активна фаза Вашої творчої праці. Зичу дальших успіхів. Пляную, і як дозволить час, то конче десь напишу свою думку про цю появу. Дуже і дуже хочу, хоч я невільник різних інших праць.

Прикро мені тільки, що Ви відмовились від фірми «Слова». Не було жодних підстав і не зрозуміло мені це. Як незрозуміла і Ваша заява «що я не є членом Об'єднання». Ми Вас весь час вважали членом. Але, звичайно це Ваша справа належати чи не належати. Наша корпорація існує на добрій волі кожного працівника пера. Ми нікого не силуємо, але завжди радіємо, коли здібні творчі одиниці гуртуються в творчому колективі. Це об'єднання чисто моральне і символічне. Але воно має свою Вагу.

Зичу здоров'я і дальших успіхів.

Щиро Ваш Григорій Костюк.

Від Василя Барки

№1

Дату не зазначено

Вп О.Смотрич!

Дякую за книжку таких гарних видань; живих і оригінальних, з точністю в графіці побуту нашої «растеряєвщини», – та з «іронією обставин»; все – на станова нашої новелети.

З пошаною і побажанням нових творчих успіхів.

В.Барка [20].

№2

8.01.49 (за поштовим штампом)

Поздоровляємо Вас із Різдом Христовим.

Спасибі за книжечку.

В.Барка

№3

Дорогий пане Олександр!

Прочитав Вашу збірку віршів і порадів з неї. Бо тут на рівні поетичної майстровитости, не нижчому, ніж в чудовій нью-йоркській групі наших неомодерністів, розвинулися мотиви, на жаль, занедбані в ній.

Передусім: від статків людської душі з народно українського вікування, в страшному крузі подій, вірші, з глибокою вдумливістю і гіркотою сучасної правди, дозрілі. Вірші від руки справжнього поета.

Сердечно поздоровляю і жду нових здобутків.

З пошаною і добрими спогадами про зустрічі в Берліні.

Василь Барка; листопад, 1976 р.

Від Івана Кошелівця

№1

Мюнхен, 7 травня 1959

Високоповажний Пане Смотрич,

що «Укр.літ.газета» виходить стільки часу без Вашої участі в ній, це було газеті тільки на шкоду. На те, що я досі Вас не знайшов і своєчасно не запросив до співробітництва, склалося багато причин різного порядку. Якось наш спільний друг Олекса Григорович Ізарський [21] обіцяв мені у справі налагодження з Вами контакту своє посередництво, яке чомусь не призвело до бажаних наслідків. Аж тепер випадково з листа нашого представника в Канаді я довідався про Вашу адресу і поспішаю з цим листом. Якщо Ви не маєте якихось застережень, які не дають Вам можливості на це, я був би дуже радий і вдячний Вам, якби Ви погодилися на співробітництво в газеті. Тим більше, що я дуже високо ціную Вашу прозу і вважаю, що поява її на сторінках моєї газети сприяла б підвищенню рівня останньої. Незалежно від Вашого рішення щодо цього газету ми висилатимемо Вам безкоштовно.

З найглибшою пошаною

Іван Кошелівець [22].

№2

Мюнхен, 4 листопада 1976

Дорогий Пане Олександрє,

Сердечно вдячний Вам за все разом: за листа, чергову самвидану збірку, яку з приємністю прочитав, і пропозицію стосовно чотирьох оповідань. Я давній шанувальник Вашого дуже своєрідного таланту, ще з часів «Арки» [23]. Тож прошу вислати ці оповідання якнайскоріше, щоб вони встигли ще до січневого числа. Була б добра нагода відкрити ним новий рік журналу.

З найсердечнішою подякою і пошаною

Іван Кошелівець

№3

Мюнхен, 28 червня 1977

Дорогий Пане Олександрє,

Ваші поезії я запланував на літнє подвійне число за липень-серпень. Оповідання присилайте також, будуть надруковані ближчим часом. А від літературної праці не відмовляйтеся. Ви ж один у нас справжній прозаїк у малих формах прози. Авторські примірники розсилають з Нью-Йорку. Мабуть, там просто не мали Вашої адреси. Тому Вам вислали два примірники звідси. Я простежу, щоб висилали й далі.

З сердечною пошаною

Іван Кошелівець

№4

(Лист адресовано дружині письменника Олені Флорук)

На фірмовому бланку Українського товариства закордонних студій «Сучасність»

Мюнхен, 21 липня 1972

Вельмишановна Пані Професоре,

Ваш лист засмутив і збентежив мене. Засмутив безнадією, в якій опиняється письменник, який засадничо має повну свободу, активно діючи

організацію і безліч видавництв навколо, а як доводиться видати маленьку збірку оповідань, тоді він зовсім безпомічний, хоч нормально було б, щоб його шукали, а він лише відбивався від видавців. Особливо у випадку такого письменника, як Олександр Смотрич. А моє збентеження від того, що велике довір'я виявили Ви до мене, а тим часом я таки самий безпомічний, щоб у чомусь допомогти. У видавництві, в якому я працюю, ледве чи від мене щось залежить, бо я виконую лише технічну роботу, а з іншими видавництвами я не маю жодного контакту і навіть поняття не маю про їх зацікавлення.

Смотрич запам'ятався мені, здається, з оповідань, друкованих в «Арці». З того часу проминуло чверть століття. Усе, що там друкувалося з прози, я геть чисто забув, яскраво залишилися в пам'яті тільки оповідання Смотрича. І цього вже було б досить, щоб знати мою думку про нього, бо в цих останніх він такий самий живий і яскравий, як у тодішніх. Аж дивно, щоб такий письменник мав труднощі в пошуках видавців.

Наша сьогоднішня література, на жаль, поляризується на двох полюсах. На одному кволо доживає віку псевдопатріотична література, яка з добрими намірами пропагує, що все українське найкраще і нам «кривда си діє». Але при всіх добрих намірах вона не є літературою. А на протилежному полюсі дуже активно товчється літературний снобізм. Не менш бездарний, але крикливий. Посередині ж, де має бути справжня література, витворюється вакуум. Там стоять ріденько одиниці, далеко не так оптимістично, як у звітах «Слова». І однією з дуже яскравих цих одиниць був для мене й залишається Смотрич. Мені напрошується відразу низка порівнянь з іншими літературами, в яких письменники типу Смотрича користуються великою популярністю. Але від порівняння утримаюся, бо знаю, що письменники порівнянь не люблять. І слушно. Бо справжнє не надається до порівняння: воно живе саме собі. Такі є й Смотричеві твори. І як шукати вже порівнянь, то в наближенні їх можна знайти, але врешті доведеться сказати, що найбільше Смотрич подібний до ... Смотрича. У нього і люди [,] й речі просто таки живі й говорять самі за себе, так що авторові наче не треба нічого від себе ні додавати, ні щось пропагувати. Тому й нема в нього так різючого в літературі фальшу. Я не знаю, наскільки автобіографічне перше оповідання, але в ньому чудова характеристика: «Писати я міг, коли хочу, скільки хочу й навіть, що хочу». Справді може, і йому виходить все, що він хоче. Ці оповідання, як і звичайно буває, не всі рівні, але в такої нерівності авторові немає чого соромитися, бо серед них є просто добрі речі і є шедеври. Я так думаю, що якби на таку збірочку не знайшлося б видавця, то це означало б, що ми втратили розуміння: що таке власне література! З свого боку я спробую декого переконувати, хоч не знаю, чи матиму успіх. А як матиму, то повідомлю Вас. Рукопис висилаю звичайною поштою, щоб коштувало дешевше.

З найсердечнішою пошаною Іван Кошелівець

Від Юрія Косача

Не вказано дати (з тексту випливає, що не пізніше 1951 р.)

В/Шановний Пане Смотрич!

Здається, що вдасться перебороти хвилю й продовжувати «Обрії» [24]. Тому прошу надіслати ще щось, а як не маєте, то піде те, що надіслали. Заразом, якщо хочете, пришліть кілька дат літературної діяльності й світлину. Я хочу дати кілька портретів співробітників.

Вітаю
Ю.Косач [25].

Від Івана Коровицького

№1

31 травня (1977 р. за поштовим штампелем)

Вельми-Вельмиповажний Пане!

Від Олекси Григоровича (Мальченка-Ізарського) саме отримав три примірники ЛІРНИКА [26]. Я б дуже бажав мати й послідню прозаїчну збірку Вашого САМ ВИДАВ. Якщо маєте – пришліть та й згадайте про мій борг Вам – за ці ЛІРНИКИ та прозу. Улітку плянуємо з дружиною бути у Торонто. Якщо у тел. кнзів є Ваш номер тел., то подзвонимо до Вас.

Якщо б Ви плянували побувати десь в околиці т.зв.»Союзівки» [27], то повідомте, і я подав, де ми мешкаємо – це якихось 2 милі від Союзівки.

Щиро Ваш І.Коровицький [28].

№2

Високодостойний і дорогий Смотриче!

Спасибі за теплі слова і за «Ночі» [29]. Я ці ночі колись, – давно-давно – переживав так глибоко, що намагався визволитись від їхньої згущеної п'янки. Мій примірник хтось зачитав, – тож подвійно вдячний за Ваш дар. Нині Ваша проза (затримавши краще з давньої) довершено достигла. Не треба радити, але я поклонник Смотрича-прозаїка і у перекладах він, як прозаїк, може увійти у світову літературу. Не лише на бокову це судилося.

Хочу колись відгукнутися на збірку прози, але це не значить, що нетерпеливо не чекатиму на цикл барвистих віршів (чи «барвистих» це іронічно?) у «Сучасності».

Щиро Ваш І.Коровицький.

29.10.79

Ваша репліка про «вищі сфери» доречна, і Ви відчули присмак трохи-трохи здавкової нещирості. Тримайтеся земних сфер, так краще мистцеві.

№3

Вельмишановний Пане!

Щирий привіт і занепокоєне питання, чи Ви не забули про королеву літератури – прозу? Я затужив за Вашими оповіданнями, потрібними усім-усім.

Хвилююся, що поезія заповонила Вас, отож замовляю свою занедбану прозу.

З щирим привітом, Ваш І.Коровицький

10.11.80

Примітки:

4. Ревуцький Дмитро Миколайович (5.04.1881–29.12.1941) – відомий український фольклорист, літературознавець, музикознавець. Племінник письменника О. Стороженка.

5. Антонович Дмитро Володимирович (2 (14).11.1877–12.10.1945, Прага) – історик українського мистецтва, театру.

6. Шешко Федір Миколайович (4.09.1977 – 31.12.1944, Прага) – громадський, культурний діяч, музикознавець.. Був викладачем, доцентом УВУ (1924–1944), читав курс «Історія української музики». М.Мухин у листі згадує працю Шешка «Березовський і Моцарт...», яку надруковано у : Науковий збірник Українського вільного університету в Празі. – Т. 3. – Прага, 1942. – С. 357-374.

7. Кукольник Нестор Васильович (8 (20).09.1809 – 8(20).12.1868, Таганрог) – російський письменник першої половини XIX століття.

8. Мухин Михайло Миколайович (1894, Київ – 02.09.1974, Регенсбург, Німеччина) – літературознавець, критик, журналіст. Був прихильником ідеології Д. Донцова, друкувався у «Віснику» під псевдонімом Читач. Належав до управи культурної реферантури ОУН (м), працював в редакції часопису «Наступ» (Прага). Саме до цієї газети О. Смотрич надіслав статтю. Невдовзі М. Мухин переїхав до Львова, де працював викладачем мистецько-промислової школи у відділі різьби. 1944 виїхав до Німеччини. В Інтернеті зазначено, що Мухин помер 7 вересня в м. Альган. Ми ж виправляємо помилку відповідно до некролога п.н. «Помер літературознавець Михайло Мухин» (див.: Свобода. – 1974, 24 верес. – С.1).

9. Газета «Наступ» – орган ОУН, виходила упродовж 1939–1944 років.

10. Кравців Богдан Миколайович (5.05.1904–21.11.1975) – український письменник, журналіст, член ОУП «Слово», член УВАН у США. Був першим крайовим провідником ОУН.

11. Григорій Світлицький цитує слова Т. Г. Шевченка з вірша «Минають дні, минають ночі», що його написав поет у В'юниці 21 грудня 1845 року.

12. Світлицький Григорій Петрович (1872 – 1948) – перший народний художник УРСР. Наприкінці 1941 р. намалював пастельний портрет молодого Олександра Флоринського (Смотрича).

13. Націоналістично орієнтована газета «Час» виходила в 1945-49 рр. у Фюрті (Німеччина) за редакцією політв'язня концтабору Заксенхаузе, члена ОУН Романа Ільницького (1915–2000).

14. Левицький Модест Пилипович (13.07.1866 – 16.06.1932) – письменник, культурний діяч, педагог, лікар, дипломат. Один із засновників київської «Просвіти» (1906). З листа переконуємось, що Ю. Шевельов не сприймав традиційну прозу письменника.

15. Пауль Гіндеміт (Хіндеміт; 06.11.1895–28.12.1963) – німецький композитор, диригент, теоретик музики. У листі Ю. Шевельов згадує оперу П. Гіндеміта «Художник Матіс» (Mathis der Maler; 1934–1935).

16. Подоляк – псевдонім Григорія Костюка (1902–2002) відомого літературознавця, критика, керівника літературної організації «Слово» (1954–1975), іноземний член Національної академії наук України.

17. Йдеться про оповідання О. Смотрича «Спадковість», яке було надруковане в журналі «Нові дні», 1955, червень.

18. Новели «Звичайний день», «Перед лицем чину» увійшли до збірки О. Смотрича «Вони не живуть більше» (Ганновер, 1948).

19. Повна назва збірки О. Смотрича «Буття. 16 нікому непотрібних оповідань» (Торонто, 1973).

20. Барка (Очерет) Василь Костянтинович (1908–2003, Нью-Йорк) – відомий український письменник.

21. Ізарський Олексій Григорович (справжнє прізвище Мальченко; 30.08.1919 – 28.03.2007) – український письменник. Закінчив романо-германське відділення Київського університету (1941). У Полтаві 1942 р. почав писати повість «Ранок», яку завершив 1943-го в Кам'янці-Подільському, куди переїхав разом із батьками та братом Борисом. Саме тут вперше познайомився з О. Смотричем. В Полтаві завдяки П. Ротачу 2006 р. опубліковано «Висмики з щоденників. 1940–1980-і роки» О. Ізарського. У них автор частково згадує про Смотрича, трагічну смерть дружини Олени Флорук, зокрема на 196 сторінці занотовано: *«13.09.1974. Лист від Ліді Палій з вісткою про загибель Олени Флорук, дружини О. Смотрича. А вона, а вони були в нас наприкінці минулого року в листопаді, а вона здалася мені надзвичайно милою!.. Вона заговорила про мої книги, про мою «творчу енергію!»* – написав Ліді, чекатиму на з'ясування подробиць обставин» (с.196). Отримавши лист від адресата, О. Ізарський 21.09.74 р. записав: *«Кілька рядків Л. Палій: Олена Ф. (Смотрич) загинула в Норвегії. Обірвалася гондола. До Європи вона поїхала на з'їзд славістів»*. О. Ізарський мешкав у Клівленді, де й завершив свій земний шлях.

22. Кошелівець Іван Максимович (справжнє прізвище Яресько; 10(23).11.1907 – 05.02.1999, Мюнхен) – літературознавець, критик, перекладач, журналіст. Почесний доктор філософії УВУ, член УВАН. Разом з Ю. Лавріненком редагував «Українську літературну газету» (1955-60), був редактором ж. «Сучасність» (1961-66, 1976-77, 1983-84).

23. «Арка» – щомісячний журнал, присвячений літературі, мистецтву, культурі. Виходив у Мюнхені за редакцією В. Домонтовича та Ю. Шевельова, ілюстрував часопис Я. Гніздовський. Вийшло всього 11 чисел.

24. Літературна газета «Обрії» (Нью-Йорк) виходила в 1950-51 рр. за редакцією Ю. Косача. Редакція не змогла втриматися на видавничому ринку, а також через брак коштів на видання. О. Смотрич був співробітником часопису. Редактор видання інформує автора про те, «що вдається перебороти хвилю й продовжувати «Обрії». Сам Смотрич, як недавній газетяр, про «Обрії» у № 3-4 за 1951 р. писав: *«Перше число справило враження деякого хаосу в розташуванні. Крім того, хроніці відведено трохи забагато місця»*. О. Смотрич в «Обріях» надрукував оповідання «Їх було четверо» (1951, №3 (4), «Самітність» (1951, №4 (5)).

25. Косач Юрій Миколайович (05(18).12.1909, с. Колодяжне, нині Ковельський р-н, Волинська обл. – 11.01.1990, Пассейк, Нью-Джерсі, США) – письменник, журналіст. Онук Олени Пчілки. З 1947 р. Косач був членом редколегії літературно-мистецького місячника «Арка».

26. «Лірнику» – назва збірки поезій О. Смотрича, що вийшла 1976 р. в Торонто.

27. «Союзівка» – український культурний центр, який розташований в Кергонксоні, Нью-Йорк. В 1952 р. Український народний союз для своїх членів, придбав у власність 250 акрів площі (частково лісною, зі ставом) з дев'ятьма будинками, плавальним басейном, тенісним кортом. Будинки, розміщені на певній відстані, названо на честь регіонів України. Союзівка» використовується для проведення семінарів, досліджень спадщини, фестивалів, концертів, урочистостей, художніх виставок, дитячих літніх таборів. Тут цілорічно працює будинок відпочинку.

28. Коровицький Іван Іванович (24.06.1907–08.06.1991) – літературний критик, педагог, бібліограф, доктор філософії, член-кореспондент УВАН (з 1964), член ОУП «Слово».

29. «Ночі» – назва збірки новел О. Смотрича, що вийшла в Ганновері 1947 р.

Summary

Vitalii Matsko, Inna Nikitova

«The Whole World is in the Small Volume of Smotrych!»

For the first time article systematizes and analyses previously not published letters to O. Smotrych (Florynskyi) on the basis of which partially can be observed the stages of the biographical journey of the writer, in particular, literary and educational activity, ideological and artistic views, the process of reconstruction of creative ideas, tools and techniques of the poetics of epistolary autobiography. The historical and literary dimensions of genesis of literary epistolary have been studied. It is proved that, in accordance with theoretic-methodological bases of the study we took into consideration the theoretical model of functional-semantic organization of literary epistolary that incorporates the basic typological features.

Key words: *discourse, genre, epistolary writing, internal emigration, the author's «I».*

Дата надходження статті: «26» квітня 2017 р.

Дата прийняття до друку: «16» травня 2017 р.